

زبان و مهاجرت

پیامدهای زبانی مهاجرت ایرانیان به امریکا

نویسنده: مهدی مدرسی

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

تهران، ۱۳۹۳

سرشناسه: مدرسی، یحیی، ۱۳۳۴-
 عنوان و نام پدیدآور: زبان و مهاجرت: پیامدهای زبانی مهاجرت ایرانیان به آمریکا/ یحیی مدرسی؛
 ویراستار عبدالرضا احمدی.
 مشخصات نشر: تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ۱۳۹۳.
 مشخصات ظاهری: ۳۱۷ ص:، مصور، جدول، نمودار.
 فروست: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی؛ ردیف انتشار ۷۰-۹۳.
 شابک: 978-964-426-783-3
 وضعیت فهرست نویسی: فیبا
 یادداشت: واژه‌نامه.
 یادداشت: کتابنامه: ص. [۲۷۵] - ۲۸۴.
 یادداشت: نمایه.
 عنوان دیگر: پیامدهای زبانی مهاجرت ایرانیان به آمریکا.
 موضوع: ایرانیان -- ایالات متحده
 موضوع: جامعه‌شناسی زبان -- تحقیق
 موضوع: مهاجران -- ایالات متحده
 موضوع: ایرانیان -- ایالات متحده -- وضع اجتماعی
 موضوع: ایالات متحده -- مهاجرت -- جنبه‌های اجتماعی
 شناسه‌ها: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
 ردیف کتاب: ۱۳۹۳ ۹۴۴۹۴/ف ۱۸۴ E
 ردیف کتاب: ۳۰۵/۸۹۱۵۰۷۳
 شماره ثبت: ۳۷۲۴۲۸۳

زبان و مهاجرت

پیامدهای زبانی مهاجرت ایرانیان به آمریکا

نویسنده: یحیی مدرسی
 ویراستار: عبدالرضا احمدی
 ناشر: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
 مدیر نشر: ناصر زعفرانچی
 حروف‌نگار و صفحه‌آرا: فاطمه اترابی
 نمونه خوان: فاطمه اترابی
 آماده سازی فنی: عرفان بهار دوست
 طرح و اجرای روی جلد: فرزانه صادقیان
 ناظر چاپ: مجید اسماعیلی‌زارع
 چاپ اول: ۱۳۹۳
 تیراژ: ۵۰۰ نسخه
 چاپ و صحافی: الغدیر
 ردیف انتشار: ۷۰-۹۳

حق چاپ برای پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی محفوظ است.

ISBN 978-964-426-783-3

شابک ۹۷۸-۹۶۴-۴۲۶-۷۸۳-۳

نشانی: تهران، صندوق پستی: ۱۴۱۵۵۶۴۱۹، تلفن: ۸۸۰۴۶۸۹۱۳، فاکس: ۸۸۰۳۶۳۱۷

فهرست مطالب

۲۱	پیشگفتار
۲۵	فصل اول: مقدمه
۲۵	۱-۱- درآمد
۲۶	۲-۱- مهاجرت و انواع آن
۳۳	۳-۱- انگیزه‌ها و دلایل
۳۶	۴-۱- پیاپی‌های فرهنگی
۳۷	۵-۱- گستره پژوهش
۴۷	فصل دوم: پیاپی‌های ربانی مهاجرت
۴۷	۱-۲- درآمد
۴۹	۲-۲- ارتباط و تماس‌های فرهنگی و ربانی
۵۰	۱-۲-۲- تنوع و همگونی
۵۲	۲-۲-۲- قرض‌گیری ربانی و تغییرات واژگانی
۵۶	۳-۲-۲- دو زبانگی و یک زبانگی
۶۱	۴-۲-۲- حفظ زبان و تغییر زبان
۶۶	۱-۴-۲-۲- مراحل
۶۹	۲-۴-۲-۲- عوامل مؤثر
۷۶	۳-۴-۲-۲- چند نمونه
۸۴	۵-۲-۲- هویت و زبان
۸۹	۶-۲-۲- انسان حاشیه‌ای
۹۴	۷-۲-۲- انطباق ربانی
۱۰۰	۸-۲-۲- تحلیل حوزه‌ای

۱۰۶ ۳-۲ خلاصه

۱۰۹ فصل سوم: مهاجرت و تنوع زبانی - قومی در امریکا

۱۰۹ ۱-۳ درآمد

۱۱۱ ۲-۳ ساکنان اولیه و زبان‌های بومی

۱۲۰ ۳-۳ نخستین مهاجران

۱۲۸ ۴-۳ امواج بعدی مهاجرت

۱۲۹ ۱-۴-۳ اروپاییان

۱۳۷ ۲-۴-۳ آسیایی‌ها

۱۴۱ ۱-۴-۳ آمریکای لاتینی‌ها

۱۴۶ ۵-۳ تنوع قومی - زبانی و بوته ذوب

۱۵۵ ۶-۳ خلاصه

۱۵۷ فصل چهارم: مهاجران ایرانی در امریکا

۱۵۷ ۱-۴ درآمد

۱۵۸ ۲-۴ جامعه ایرانیان در امریکا

۱۶۶ ۳-۴ نهادهای فرهنگی و اجتماعی

۱۶۸ ۴-۴ جایگاه زبان فارسی

۱۶۹ ۴-۴-۱ نسل اول

۱۷۲ ۴-۴-۲ نسل دوم

۱۷۷ ۴-۴-۳ مراکز دینی

۱۷۸ ۴-۴-۴ آموزش زبان فارسی

۱۸۰ ۴-۴-۵ کاربردهای نوشتاری زبان فارسی

۱۸۳ ۴-۴-۶ فارسی در رسانه‌های گفتاری

۱۸۵ ۴-۴-۷ نقش مادران در حفظ زبان فارسی

۱۸۷ ۸-۴-۴ نقش پدر بزرگ‌ها و مادر بزرگ‌ها

۱۸۸ ۵-۴ خلاصه

فصل پنجم: نسل دوم مهاجران ایرانی و زبان فارسی: یک پژوهش

۱۹۳

موردی

۱۹۳ ۱-۵ درآمد

۱۹۶ ۲-۵ جامعه ایرانیان در ایالت اوهایو

۲۰۱ ۳-۵ نهادهای فرهنگی ایرانی در اوهایو

۲۰۲ ۱-۳-۵ انجمن‌های فرهنگی ایرانیان در اوهایو

۲۰۳ ۲-۵ ساد های گروهی در اوهایو

۲۰۴ ۳-۳-۵ آمیزش فارسی در اوهایو

۲۰۶ ۴-۵ روش پژوهش

۲۰۶ ۱-۴-۵ جمعیت نمونه

۲۰۹ ۲-۴-۵ روش گردآوری داده‌ها

۲۰۹ ۱-۲-۴-۵ روش پیمایشی

۲۱۰ ۲-۲-۴-۵ مشاهده مستقیم

۲۱۱ ۳-۲-۴-۵ گفتگو

۲۱۱ ۵-۵ داده‌های مشاهده‌ای

۲۱۲ ۱-۵-۵ خانه

۲۱۶ ۲-۵-۵ گردهم‌آیی‌های ایرانیان

۲۱۸ ۳-۵-۵ محیط بازی و تفریح

۲۱۹ ۴-۵-۵ مدرسه

۲۲۱ ۵-۵-۵ برنامه‌های هنری

۲۲۳ ۶-۵-۵ داده‌های پرسش‌نامه

۲۲۴ ۵-۱- مدّت اقامت والدین

۲۲۷ ۵-۲- تحصیلات والدین

۲۳۱ ۵-۳- وضعیت اقامت خانواده

۲۳۳ ۵-۴- زبان خانه

۲۳۷ ۵-۵- تعداد فرزندان خانواده

۲۳۸ ۵-۶- جنسیت

۲۴۰ ۵-۷- سن

۲۴۳ ۵-۸- تحصیلات

۲۴۵ ۵-۹- مدّت اقامت فرزندان در ایران

۲۴۷ ۵-۱۰- نام امریکایی

۲۴۹ ۵-۷- داده‌های هفتگه‌ها

۲۵۳ ۵-۸- خلاصه

۲۵۷ فصل ششم: حفظ زبان فارسی در غربت

۲۵۷ ۶-۱- درآمد

۲۵۸ ۶-۲- سیر مهاجرت ایرانیان

۲۶۰ ۶-۳- تغییرات میان نسل‌ها

۲۶۵ ۶-۴- مناطق تجمع ایرانیان

۲۶۷ ۶-۵- زوال و بقاء زبان و فرهنگ

۲۷۲ ۶-۶- سخن پایانی

۲۷۵ منابع فارسی

۲۷۷ منابع انگلیسی

۲۸۵ پرسش‌نامه

۲۹۳ واژه‌نامه

۲۹۵

واژه‌نامه فارسی - انگلیسی

۳۰۱

واژه‌نامه انگلیسی - فارسی

۳۰۷

نمایه نام‌ها

www.ketab.ir

فهرست جدول‌ها

- جدول ۱-۱: تعداد گویندگان ۵ ساله و بیشتر در برخی از زبان‌های غیرانگلیسی رایج در آمریکا بر حسب کشور در حوزه خانواده در سه سرشماری ۱۴۹
- جدول ۱-۲: جمعیت ایرانی ساکن ایالات متحده آمریکا به تفکیک وضعیت اقامت و سال ۱۶۰
- جدول ۲-۱: فراوانی و درصد مهاجران متخذه‌شده ایرانی و غیر ایرانی در ایالات متحده آمریکا در سال‌های ۱۹۷۰ تا ۱۹۸۰ ۱۶۴
- جدول ۳-۱: درصد ایرانیان مقیم آمریکا در سال‌های ۱۹۸۰ و ۱۹۹۰ به تفکیک تحصیلات و جنسیت ۱۶۴
- جدول ۴-۱: پراکندگی فارسی زبانان ۵ ساله و بالاتر در ایالات متحده آمریکا در سرشماری ۱۹۹۰ بر حسب تعداد ۱۷۲
- جدول ۵-۱: نشریات فارسی زبان در ایالات متحده آمریکا در سال ۱۹۹۱ بر حسب دوره انتشار ۱۸۱
- جدول ۵-۲: توزیع درصد و فراوانی جمعیت ایرانی در ایالت اوهایو به تفکیک سال ورود ۱۹۷
- جدول ۵-۳: توزیع درصد و فراوانی ایرانیان ساکن ایالت اوهایو بر حسب میزان تحصیلات ۱۹۸

جدول ۳-۵: توزیع درصد و فراوانی جمعیت ایرانی ساکن ایالت اوهایو بر حسب گروه سنی
۱۹۸

جدول ۴-۵: توزیع فراوانی و درصد ایرانیان ساکن اوهایو به تفکیک زبان‌های غیر انگلیسی
رایج در خانه
۱۹۹

جدول ۵-۵: میزان تسلط ایرانیان ساکن ایالت اوهایو به زبان انگلیسی در مقایسه با
ایرانیان ساکن در سایر ایالت‌های امریکا
۲۰۰

جدول ۶-۵: توزیع فراوانی و درصد فرزندان کمتر از ۱۸ ساله در خانواده‌های ایرانی ساکن
اوهایو به تفکیک جنسیت
۲۰۷

جدول ۷-۵: توزیع فراوانی و درصد فرزندان کمتر از ۱۸ ساله در خانواده‌های ایرانی ساکن
اوهایو بر حسب سن
۲۰۸

جدول ۸-۵: توزیع فراوانی و درصد نسل دوم خانواده‌های ایرانی ساکن اوهایو بر حسب تعداد
فرزندان
۲۰۸

جدول ۹-۵: توزیع فراوانی و درصد فرزندان خانواده‌های ایرانی ساکن اوهایو به تفکیک
کشور محل تولد
۲۰۸

جدول ۱۰-۵: توزیع فراوانی و درصد والدین نسل سوم خانواده ایرانی ساکن اوهایو به
تفکیک زبان اول
۲۱۳

جدول ۱۱-۵: توزیع فراوانی و درصد خانواده‌های ایرانی ساکن اوهایو بر حسب تعداد زبان
مورد استفاده والدین در خانه
۲۱۴

جدول ۱۲-۵: توزیع فراوانی و درصد والدین نسل دومیه‌های ایرانی ساکن اوهایو بر حسب
زبان غالب در خانه
۲۱۴

جدول ۱۳-۵: درصد تسلط بالاتر از متوسط ایرانیان نسل دوم در مهارت‌های چهارگانه
زبان فارسی بر حسب طول مدت اقامت والدین در امریکا
۲۲۶

- جدول ۱۴-۵: توزیع فراوانی و درصد زبان غالب در فرزندان بر حسب میزان تحصیلات والدین ۲۲۸
- جدول ۱۵-۵: درصد تسلط بالاتر از متوسط ایرانیان نسل دوم در مهارت‌های چهارگانه زبان فارسی بر حسب سطح تحصیلات والدین ۲۲۹
- جدول ۱۶-۵: توزیع فراوانی و درصد زبان غالب در نسل دوم ایرانیان ساکن اوهایو بر حسب وضعیت اقامت خانواده در امریکا ۲۳۱
- جدول ۱۷-۵: توزیع فراوانی و درصد زبان غالب فرزندان بر حسب زبان مورد استفاده والدین در خانه ۲۳۴
- جدول ۱۸-۵: درصد تسلط کمتر از متوسط ایرانیان نسل دوم در مهارت‌های چهارگانه فارسی بر حسب زبان مورد استفاده والدین در خانه ۲۳۵
- جدول ۱۹-۵: توزیع درصد و فراوانی زبان غالب در نسل دوم ایرانیان ساکن اوهایو بر حسب تعداد فرزندان خانواده ۲۳۷
- جدول ۲۰-۵: درصد تسلط بالاتر از متوسط ایرانیان نسل دوم در مهارت‌های چهارگانه زبان فارسی بر حسب تعداد فرزندان خانواده ۲۳۸
- جدول ۲۱-۵: توزیع درصد زبان غالب در نسل دوم خانواده‌های ایرانی ساکن اوهایو بر حسب جنسیت ۲۳۹
- جدول ۲۲-۵: درصد تسلط بالاتر از متوسط نسل دوم ایرانیان ساکن اوهایو در مهارت‌های چهارگانه فارسی بر حسب جنسیت ۲۴۰
- جدول ۲۳-۵: توزیع درصد زبان غالب در نسل دوم ایرانیان ساکن اوهایو بر حسب سن ۲۴۱
- جدول ۲۴-۵: توزیع درصد تسلط بالاتر از متوسط ایرانیان نسل دوم ساکن اوهایو در مهارت‌های چهارگانه فارسی بر حسب سن ۲۴۲
- جدول ۲۵-۵: توزیع درصد زبان غالب ایرانیان نسل دوم ساکن اوهایو بر حسب میزان تحصیلات ۲۴۳

جدول ۲۶-۵: توزیع درصد تسلط بالاتر از متوسط ایرانیان نسل دوم ساکن اوهایو در

مهارت‌های چهارگانه فارسی بر حسب تحصیلات ۲۴۴

جدول ۲۷-۵: توزیع درصد زبان غالب نسل دومی‌های ایرانی ساکن اوهایو بر حسب طول

مدت اقامت آنان در ایران ۲۴۵

جدول ۲۸-۵: توزیع درصد تسلط بالاتر از متوسط نسل دومی‌های ایرانی در مهارت‌های

چهارگانه فارسی بر حسب طول مدت اقامت آنها در ایران ۲۴۶

جدول ۲۹-۵: توزیع درصد زبان غالب در نسل دوم ایرانیان ساکن اوهایو بر حسب دارا

بودن نام امریکایی ۲۴۸

جدول ۳۰-۵: درصد تسلط بالاتر از متوسط نسل دوم ایرانیان در اوهایو در مهارت‌های

چهارگانه فارسی بر حسب داشتن نام امریکایی ۲۴۸

فهرست نمودارها

- نمودار ۱-۵: علیّهٔ زبانی، نسل دوم ایرانیان بر حسب طول مدت اقامت والدین در امریکا ۲۲۴
- نمودار ۲-۵: درصد تسلط بیشتر از متوسط نسل دوم ایرانیان در مهارت‌های چهارگانهٔ زبان فارسی بر حسب مدت اقامت والدین در امریکا ۲۲۶
- نمودار ۳-۵: درصد تسلط بیشتر از متوسط نسل دوم ایرانیان در مهارت‌های چهارگانهٔ زبان فارسی بر حسب وضعیت اقابت خانواده در امریکا ۲۳۳

فهرست نقشه‌ها

- نقشه ۱-۳: زندگی منطقه استقرار سرخ‌پوستان در ایالات متّحده امریکا ۱۱۶
- نقشه ۲-۳: قلمرو و خانواده‌ی مهمّ زبان‌های سرخ‌پوستی امریکا در هنگام ورود اروپاییان ۱۱۸
- نقشه ۳-۳: نسبت جمعیت ساکنان سرخ‌پوست در سال ۱۸۵۰ ۱۲۷
- نقشه ۴-۳: مناطق زیر سلطه اسپانیایی و انگلیسی‌ها در ایالات متّحده امریکا ۱۴۲
- نقشه ۵-۳: درصد توزیع زبان‌های غیرانگلیسی در پنج منطقه در کشور ایالات متّحده امریکا در سال ۱۹۷۶ ۱۴۷
- نقشه ۱-۴: توزیع فراوانی فارسی زبانان در ایالت‌های مختلف امریکا در سرشماری سال ۲۰۰۰ ۱۷۴

پیشگفتار

مهاجرت یک از پدیده‌های اجتماعی عصر ماست که پیشینه‌ای بس طولانی در زندگی بشر داشته است. این روند، به دلایل مختلف و اشکال گوناگون، در زمان‌ها و مکان‌های متفاوت رخ داده و اکثر نیز در جای جای جهان در جریان است. جهت این حرکات جمعیتی به طور کلی به سبب مکان‌هایی است که رفاه، آرامش و آسایش نسبتاً بیشتری را به مهاجران نوید می‌دهد. از همین روست که کشورهای فقیرتر یا در حال توسعه، پیوسته بخشی از نیروی کار و اندیشه خود را سخاوتمندانه در اختیار کشورهای پیشرفته می‌گذارند و در نتیجه، هم خود دچار کمبود نیروی خلاق، اندیشمند و ماهر می‌شوند، و هم مهاجران به رغم دستیابی احتمالی به «زندگی بهتر» در «رزمین میزبان، ممکن است دچار سرگستگی و پریشان‌حالی گردند. اینان در فبال دست آوردن شرایط بهتر زندگی، ناگزیر هزینه‌هایی را هم می‌پردازند که از مهم‌ترین جنبه‌های آن، تحمل فشارهای فرهنگی، احساس غربت و رویارویی با بحران هویت است.

ایرانیان در طول تاریخ بلند خود، هرگاه شرایط میهن را چندان مطلوب و دلخواه خود نیافته‌اند، دست به مهاجرت‌های فردی و گروهی زده‌اند که از نمونه‌های آن، مهاجرت «پارسیان» به شبه قاره هند و مهاجرت «شیرازی‌ها» به آفریقا است. در دوران معاصر، امواج پی‌درپی مهاجرت ایرانیان به کشورهای مختلف در اروپا و آمریکا، پدیده‌ای قابل ملاحظه و از ابعاد گوناگون، درخور مطالعه به شمار می‌آید. از همین رو، پژوهش‌های ارزشمندی در مورد زندگی فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی مهاجران ایرانی در کشورهای گوناگون (غالباً از سوی خود آنان)، به شیوه مشاهده از درون به انجام رسیده است.

در زمینه پیامدهای زبانی مهاجرت ایرانیان، مورد پژوهی‌های محدود اما ارزشمندی در اروپا و آمریکا انجام گرفته است؛ در آمریکا اما، تا آنجا که نگارنده اطلاع دارد، به جنبه

زبانی زندگی مهاجران ایرانی، چندان پرداخته نشده است. از سوی دیگر، به رغم سیر صعودی مهاجرت ایرانیان، متأسفانه آمار رسمی و دقیقی از شمار آنها در امریکا وجود ندارد و اگر هم موجود باشد (مانند آمار ارائه شده از سوی دفتر ملی سرشماری ایالات متحده)، جامعه ایرانی به آنها به دیده تردید می‌نگرد. از سوی دیگر، آمارهایی که مبنای رسمی و دقیق ندارد، طبعاً نمی‌تواند در پژوهش‌های علمی جدی گرفته شود. از این رو، به سبب عدم دسترسی به آمار قابل استناد رسمی در جامعه ایرانیان، در این پژوهش ناگزیر بیشتر بر آمارهای رسمی دفتر سرشماری ایالات متحده، تأکید شده است.

کتاب حاضر، پژوهشی است درباره وضعیت زبانی گروهی از مهاجران ایرانی در امریکا که داده‌های آن در دهه ۱۹۹۰، یعنی در فاصله دو سرشماری در سال‌های ۱۹۹۰ و ۲۰۰۰، گردآوری شده است. این پژوهش، ضمن ارائه تصویری کلی از پیامدهای زبانی مهاجرت و نیز جامعه ایرانی مهاجر در امریکا، به طور عمده به نسل دوم ایرانیان در ایالت اوهایو پرداخته است. این رساله ساید نتایج و تحلیل‌های آن تنها در مورد ایالت‌هایی که از نظر وضعیت اجتماعی - فرهنگی به نوبه تعداد مهاجران ایرانی با ایالت اوهایو شباهت دارند، با احتیاط قابل تعمیم باشد.

این کتاب می‌باید خیلی زود در اختیار می‌یافت، اما متأسفانه دشواری‌های تحقیق و نشر سبب تأخیری بس طولانی شد. همین امر موجب قدیمی شدن برخی آمارها در پژوهش حاضر شده است، اما از آنجا که در طول این سال‌ها، هنوز پژوهش تازه‌ای در این زمینه به انجام نرسیده، اولاً، همین داده‌ها در نوع خود سرآمدند؛ ثانیاً، بحث‌های نظری کتاب در حوزه مهاجرت و زبان می‌تواند برای خواننده ناسی زبان، به ویژه دانشجویان زبان شناسی تاحدی تازگی داشته باشد. در نظر داشته که با استفاده از تأخیر پیش‌آمده، با بررسی همان جامعه در یک مقطع زمانی دیگر، کار را به یک پژوهش طولی تبدیل کنم و به نتایج کلی‌تری برسم، که آن هم میسر نشد.

در جریان طولانی این پژوهش، از آغاز تا انتشار، از همکاری‌ها، همفکری‌ها و گره‌گشایی‌های بسیار ارزنده‌ای برخوردار بوده‌ام که اگر هریک از آنها از نگارنده دریغ شده بود، کاستی‌های این اثر بسیار بیش از حد کنونی می‌بود. بیش و پیش از همه، از جامعه ایرانیان ساکن ایالت اوهایو در آن سال‌ها و به‌ویژه خانواده‌هایی که اطلاعات زبانی مربوط به فرزندان‌شان را در اختیار گذاشتند و امکان گفتگوی مستقیم و مشاهده رفتار زبانی -

اجتماعی آنها را برای نگارنده فراهم آوردند، بسیار سپاسگزارم. در مرحله گردآوری داده‌ها، خانم مهین خبیری، و آقایان دکتر عبدالرضا مدرّسی، دکتر علی شادچهر، دکتر علی اکبر مهدی و فرشاد آزاد از سر لطف، همکاری‌های بسیار ارزشمندی کردند؛ همیشه مرهون محبت‌هایشان هستم. نیز در همین مرحله، از همراهی‌های دکتر براین جوزف رئیس گروه و دکتر داندل وینفورد، استاد جامعه‌شناسی زبان در گروه زبان‌شناسی دانشگاه ایالتی اوهایو برخوردار بود؛ این همه را ارج می‌گذارم. خانم فرزانه طاهری با پی گیری و کوشش فراوان، امکان دسترسی مؤثر من به آمار سرشماری سال ۲۰۰۰ در آمریکا را فراهم آوردند؛ از ایشان بسیار سپاسگزارم. خانم دکتر لینا ملکمیان استاد محترم آمار، در مرحله پردازش داده‌های اولیه و تنظیم و ارائه آنها به صورت جدول، صمیمانه یاریم کردند؛ همواره قدردان و سپاسگزار این همکاری‌ها هستم. استادان محترم دکتر علی‌اشرف صادقی، دکتر علی افخمی و دکتر بیوک حمیدی نسخه پایانی کتاب را پیش از انتشار از نظر گذراندند و نکاتی را یادآور شدند که در رفع برخی نارسایی‌ها مؤثر افتاد؛ مراتب احترام و تشکر خود را نسبت به آنان اعلام می‌دارم. در مرحله ویرایش و چاپ کتاب، همکاران انتشارات پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، به رهبری آقایان ناصر زعفرانچی و عبدالرضا احمدی، صمیمانه همراهی‌ام کردند که سپاسگزارشان هستم. در مرحله بازبینی‌ها، بازخوانی‌ها و بازنویسی‌های نهایی کار، خانم فاطمه اتاکی زینت خود را سخاوتمندانه در اختیارم گذاشتند که بسیار ممنونشان هستم. با همه این همراهی‌ها، دست‌گیری‌ها و همفکری‌ها، هنوز نارسایی‌ها و کاستی‌های کار کم نیست و ناگفته نماند که باید تمامی آنها را نتیجه امکانات، توانایی‌ها و بضاعت علمی اندک نویسنده دانست.

یحیی مدرّسی

تابستان ۱۳۹۰